

■ VAQIF YUSİFLİ

Həmişə Məmməd Rahim haqqında düşünəndə onun bu dörtlüyünü xatırlayırım:

*Mən ağı sular kimi axıb getmərim,
Şimşəyəm, havayı çaxıb getmərim.
Dünyanı pəncərə sandı babalar,
Mən ondan mənasız baxıb getmərim.*

Niyə bu dörtlüyü xatırladım? Birincisi, ona görə ki, Məmməd Rahim dövrün şairi idi və bu mənada sovet dövrünün şairi olduğu üçün xoşbəxt idi və özünü xoşbəxt də sayırdı. Ustad tənqidçi Məmməd Arif yazır ki, Rahim otuz il bundan əvvəl Səməd Vurğun, Süleyman Rüstəm, Mikayıl

DOSYE: Məmməd Abbas oğlu Hüseynov (Məmməd Rahim) 1907-ci il aprelin 20-də Bakıda kiçik sahibkar ailəsində doğulmuşdur. On yaşına çatanda atası ölmüş, böyük qardaşının himayəsində yaşamışdır. Orta məktəbi bitirdikdən sonra API-nin Şərqsünaslıq fakültəsinə daxil olmuşdur. 1928-31-ci illərdə Azərşərdə tərcüməçi işləmişdir. Beş il (1931-35) I-cı Bakı beşillik sovet məktəbində müəllimlik etmişdir.

1926-cı ildə ilk şeiri "Gördüm", 1930-cu ildə isə ilk şeir kitabı- "Arzular" çap olunmuşdur. Bir müddət Yazıçılar İttifaqında şeir bölməsinin rəhbəri və təşkilat katibi (1938-40), müdafiə bölməsinin rəhbəri (1941-46) olmuşdur. Sonralar (1947-50 və 1951-52) yenə Yazıçılar İttifaqında şeir bölməsinə rəhbərlik etmişdir.

1952-ci ildən ömrünün sonuna qədər yalnız bədii yaradıcılıqla məşğul olmuşdur. Sağlığında Azərbaycan, rus və SSRİ xalqlarının dillərində 40-a yaxın kitabı şeirlər kitabı çap olunmuşdur.

O, həm də mahir tərcüməçi idi. Məmməd Rahim Azərbaycanın Xalq şairi fəxri adına layiq görülmüşdür. "Leninqrad göylərində" poemasına görə SSRİ Dövlət Mükafatı almışdır. 1977-ci il mayın 6-da vəfat etmişdir.

Məmməd Rahim-100

"Yarat, sən köçəndə ellər söyləsin"

Müştəq, Osman Sarıvəlli, Rəsul Rza kimi şairlərlə bir dövrdə ədəbiyyata gəlmiş və o zaman bu cəbhədə fəal çalışmışdır. O vaxt 17-18 yaşlarında olan bu gənc şairlərdə sənətkarlıq hələ zəif olsa da, yeniliyi, müasirliyi duymaq bacarığı qüvvətli idi. Hakimiyyəti əllərinə almış fəhlə və kəndlilər bu gənclərin simasında öz yeni müğənnilərini, ürək sözlərini ifadə edən yeni ruhlu, yeni zövqlü şairləri tapmışdılar.

Adları çəkilən o görkəmli sənətkarların yaradıcılığı, onların nə dərəcədə dövrün şairi olub-olmadıqları haqda heç nə demirəm. XX əsr Azərbaycan poeziyasının bir çox böyük uğurları onların adları ilə bağlıdır. Və mən Məmməd Rahimi də bu pleyadaya aid edirəm. Kimsə deyə bilər ki, poetik istedadına görə Məmməd Rahim tutaq ki, Səməd Vurğundan, Müştəqdən, Rəsul Rzadan, Süleyman Rüstəmdən zəif olmuşdur, bu fikrə qətiyyən münasibət bildirmədən deyə bilərəm ki, poetik istedadının dərəcəsindən asılı olmayaraq, onların hər biri bizim üçün عزیزdir, qiymətlidir. O çətin yükü (XX əsr Azərbaycan poeziyasının yönünü, axarını müəyyənləşdirməkdə) çəkir aparmaqda hər birinin öz payı var.

Məmməd Rahimi bu gün sifət sovet şairi yaxud sovet dövrünün şairi kimi təhlil edənlər çoxdur. Burada həqiqət bundan ibarətdir ki, doğrudan da Məmməd Rahim bir çox şeir və poemalarında sovet quruluşunun tərənnümçüsü olmuşdur, ilk şeirini yazdığı 1926-cı ildən ömrünün sonuna qədər o öz məsləkinə dönməmişdir. Buna görə isə nə Məmməd Rahimi, nə də digər şairləri qınamaq olmaz. Heç şübhəsiz, Məmməd Rahimin vaxtilə partiyaya, Leninə, Stalinə, komsomola həsr elədiyi şeirlərin, S.M.Kirova ithaf etdiyi "Ölməz qəhrəman" poemasının indi heç üzünə baxan da yoxdur, necə ki, o dövrdə yaşamış digər şairlərin eyni mövzuda yazdıqları şeirləri, poemaları kimi.

Ancaq bir həqiqət var ki, şairlərin yaradıcılığını təhlil edərkən ictimai-siyasi münasibəti və mövqeyi mütləq ləşdirmək olmaz.

Böyük Vətən müharibəsinin qızğın çağlarında Səməd Vurğun "Məmməd Rahimin yaradıcılığı haqqında" adlı bir məqalə yazmışdı. Məqalə bu cümlələrlə başlayırdı: "Məmməd Rahimin poeziyası xalqımız arasında böyük şöhrət qazanmışdır". Bu, doğrudan da belə idi. Otuzuncu illərdə onun şeirləri xalq arasında geniş yayılmışdı. Bu şeirlər ilk növbədə, öz lirik səciyyəsi ilə seçilirdi.

Əgər Məmməd Rahimin poeziyasını bircə sözlə səciyyələndirməli ol-

saq, "lirika" sözünün üzərində dayanmış olarıq. Onun bütün yaradıcılığı lirik hissələr üzərində köklənmişdi. Məmməd Rahimin ictimai-siyasi mövzulu şeirlərindən də bu lirika şəfəf bir işıq kimi süzülürdü.

**Deyirəm: göylərə daldıqca bəzən,
Nurlu bir ulduza çevrilərək mən
O geniş dünyada parıldasaydım.**

**Gah da söyləyirəm: ceyranlar içən
Güllü bağçaların içindən keçən
Sərin çeşmə kimi şirildasaydım.**

**Deyirəm: dönəydim al mərəncələrə
Dost olaydım şirin-şirin canlara
Məskənim sinələr ağı gümüş kimi.**

**Çevrilyəydim gülə, qoparaydılar
Bir qıza ərməğan aparaydılar,
Açılaydım təzə bir gülüş kimi.**

Ancaq Məmməd Rahimin lirikası bu şeirdə ifadə edildiyindən qat-qat zəngin, çoxcaqlı idi. Bu lirikada niki-binlik, gələcəyə inam hissi çox güclü idi. O, yeni insanın, onun fikrincə, azadlığa çıxmış insanın xoş günlərini tərənnüm edirdi. "Dövrümüzün adamlarına xas olan zəngin mənəvi aləmi, müxtəlif duyğuları, arzu və həyəcanları özündə əks etdirən bu lirika mənaca rəngarəng olduğu kimi, şəkilçə də müxtəlifdir, oynaqdır" (M.Arif).

**Mən isterəm şeirim tərvəti duyulsun,
Ağaçların, bağların çiçəyində, gülündə.
Gecələr çraq kimi alışın misralarım
Kolkoxçu qardaşımın aynabənd mənzilində.**

Bu misralar həmin dövrün-otuzuncu illərin poetik əhval-ruhiyyəsinə əks etdirirdi. Səməd Vurğunun, Sü-

leyman Rüstəmin, Rəsul Rzanın, Mikayıl Müştəqin, Osman Sarıvəllinin şeirlərində də sadə insanların, fəhlələrin, kolkoxçuların həyatı, onların duyğu və düşüncələri belə niki-binliklə şeirə gəlirdi. Keçmişlə bu günün təzadları, indi həyatın daha gözəl keçdiyi, ölkədə böyük quruculuq işləri aparıldığı əsas motivlər idi.

Otuzuncu illərdə Məmməd Rahim poema janrında da ilk nümunələrini yaratdı. Amma bu poemalar onun yaradıcılığında o qədər də önəmli olmadı.

Məmməd Rahimin bir şeir kimi daha çox məşhurlaşması 1941-1945-ci illərə düşür. Bu illərdə M.Rahimin poeziyası sərt və döyüşkən xarakter aldı. Onun "Üç qardaş", "Müqəddəs kəndər", "İkiqat cinayət", "Onu Don qucaqladı", "Aslanım partizanıdır", "Tək məzar", "Sənsiz" və bir çox başqa şeirləri oxucular tərəfindən böyük rəğbətlə qarşılandı. Elə bil, xalq kimi M.Rahimin şeiri imtahan qarşısında idi. Məmməd Rahimin şeiri də bu imtahanı çox şərəflə çıxdı.

Şairin bu illərdəki lirikası öz həzinliyi, kövrəkliyi ilə diqqəti cəlb edir. Şair yol gözləyən anaların, bacıların, nişanlı qızların hiss və həyəcanlarını çox təbii təsvir edirdi, hər bir şeirində oxucuya inam hissi aşılayırdı, onu bədbinlikdən, ümitsizlikdən xilas olmağa səsləyirdi.

Müharibə mövzusu Məmməd Rahimin yaradıcılığında müharibədən sonra da davam etdi, müharibədən az sonra şair "Leninqrad göylərində" poemasını yazdı. Poema təkcə M.Rahimin deyil, həm də Azərbaycan poeziyasının uğuruna çevrildi. Həmin əsər Dövlət Mükafatına layiq görüldü.

Əlbəttə, bu poemanı yazana qədər M.Rahim bu janrdan bir neçə nümunə yaratmışdı. Bir çox tədqiqatçıların fikrincə, poema poeziyanın ən ali zirvəsidir və deməli, burada istedadın dərəcəsi, şairin sənətkarlıq məharəti yüksək olmalıdır. "Bizim ədəbiyyat tarixi ilk dəfə Nizaminin yazılı ədəbiyyata gətirdiyi neçə-neçə "Leyli və Məcnun" müəllifi tanıyır. Amma gəlin etiraf edək: o müəlliflərdən ancaq bir-ikisi Nizami qanadlarının kölgəsindən xilas ola bilməmişdir ki, onlardan biri və birincisi Füzulidir" (Ə.Kürçaylı).

Məmməd Rahim də çox poema yazıb, amma onlardan bir çoxu janrın tələblərinə cavab vermirdi. Məmməd Arif M.Rahimin poema yaradıcılığında söz açarkən deyir ki, istər S.Vurğunun, istərsə də M.Rahimin poemalarında lirika çox mühüm yer tutur. Amma S.Vurğunun poemaları daha çox epik plandadır və həm də şairin

mühakimələri, ümumiləşdirici tənqidi-kürü ilə işıqlandırılmışdır. Rahimin poemalarında isə hadisələr və insanlar dərin ümumiləşdirici mühakimələrlə deyil, lirik hiss və həyəcanlarla işıqlandırılır. Bu keyfiyyəti biz şairin "Qırx qız", "Arzu qız" adlı əfsanəvi poemalarında gördüyümüz kimi, "Ölməz qəhrəman", "Leninqrad göylərində" və "Sayat Nova" poemalarında da görürük.

Rahim süjetli lirika ustası idi. O, həyatda, cəmiyyətdə müşahidə etdiyi və yaxud xəbər tutduğu hər hansı bir hadisədən təsirlənib onu şeirinin mövzusunda çevirə bilirdi. "Alapalazozğlu" şeirində məşhur Azərbaycan xanəndəsinin həyatından kiçik bir epizod təqdim edilir. İrənda şahın məclisinə dəvət olunan xanəndə buradakı çah-cəlalı görür, insanların qanı-canı hesabına ucalan bu saray ele bil onun içindəki sənət ehtirasını söndürür, şah və onun ətrafındakı yaltaq əyanlar nə qədər təkid edirsə, ona pul təklif olunursa, Alapalazozğlu oxumur və beləliklə, şahın qəzəbinə düşər olur. Amma elə ki, o, saraydan çıxır, dünyanın gözəlliklərini görür, oxumağa başlayır. Şah bunun səbəbini soruşanda Alapalazozğlu deyir:

**Sən əmr eyləyəndə yoxdu həvəsəm,
Sandım ki, heç zaman olmayıb səsim.
Qubarlıydım əzca, sudsəm bir qədərlər.
Yaltaqlar, ilhamı dərk etməyənlər
Qızdırdılar səni, durub yanında,
Demədilər axı, oxuyanın da
Qəlbi var, hissi var, möhnəti də var.**

Rahimin bir silsilə "Cənub şeirləri" də var və həmin şeirlər də süjetli lirikanın gözəl nümunələridir: "Şatır", "Qara daşın həsrəti", "Arazın həsrəti", "Xalçaçı qız", "Mən nə gətirmişəm". Ümumiyyətlə, bir çox sovet şairləri kimi Rahimin yaradıcılığında da beynəlxalq mövzuda yazılmış onlarla şeirlərə rast gəlirik: "Allah satıcısına", "İlanoyndan", "Nazim Hikmət azaddırımı", "Çılpaq şəkil çəkdirmiş fransız gözəlinə", "Pol Robsona məktub", "Kapri balıqçıları", "Bağdad gecələri", "Kərbəla", "Yeddi zənci", "Hindli qardaşıma" və s.

Bu yazıda mən Məmməd Rahimin gözəl sevgi şeirləri yazdığını da qeyd etməliyəm. Bu şeirlərin bir çoxunun indi də xanəndələr tərəfindən şövq ilə oxunduğunu görürəm.

**Gözəlim, başına dönür fələklər,
Sevgi dünyasında soltansan, nədən?
Ətrin məst ələyir aşıqlarını
Yoxsa qızıl gülsən, reyhansan, nədən?**

**Sakit sular kimi bəzən axırsan,
Canlar yandırırısan, evlər yıxırısan,
Bəzən tovuz kimi süzüb baxırısan
Yoxsa öz-özünə heyransan, nədən?**

Yaxud:

**Saldı qara gözlərin neçə aşıq bəndə,
Qız, xalığın öləydi sənə xalq ələyandə.**

Məmməd Rahimdən söz açanda onun tərcüməçilik fəaliyyətindən də yan keçmək olmaz. Onun tərcüməçilik fəaliyyəti orijinal yaradıcılığı qədər dəyərlidir. Çünki Rahim tərcümə işinə barmaqarası baxmırdı, poetik istedadının gücü ilə Şərq və Qərb şairlərinin əsərlərini dilimizdə məharətlə səsləndirə bilirdi. O, dahi Nizami Gəncəvinin "Yeddi gözəl" poemasını farscadan dilimizə çevirmişdi, hələlik bu əsərin ən yaxşı və uğurlu tərcüməsi Rahimə məxsusdur. Böyük gürcü klassiki Şota Rustavelinin "Pələng dərisi geymiş pəhləvan" əsərinin bir hissəsinin tərcüməsi də Rahimin qələmindən çıxıb. Puşkinin "Ruslan və Lyudmila" poeması və bir sıra digər şeirləri, Lermontovun bir çox şeir və poemaları, Blokun "On ikilər" poeması da Rahim tərcüməsində Azərbaycan oxucularına çatdırılıb.

Məmməd Rahimin 100 yaş münasibətilə yazdığım bu kiçik məqaləni şairin iki mısrası ilə bitirmək istəyirəm. Bu iki mısra gözəl əməllər yadigar qoyub dünyadan köçənlərə aiddir. Məmməd Rahimə də.

**Yarat, sən köçəndə ellər söyləsin:
Dünyadan nə gözəl bir insan gedir.**